

ביאורים

246 מאמר רביעי - בעבודה ובמרי, והצדק וההכרח

מהדורת אור עציון

כאשר אנו מתבוננים בבריאה, אנו רואים שקיימים מיליארדי כוכבים, ובכדור הארץ יש המוני יצורים. עובדה זו מעוררת את השאלה, מי מרכז הבריאה לצורך נבראו כל הנבראים? כאשר נחקור דבר זה נמצא כי מטרת הבריאה היא: האדם. דבר זה נלמד מהעובדה שבמציאות כל דבר חשוב נמצא באמצע, מוקף בדברים שחשיבותם קטנה ממנו. דוגמה פשוטה לכך היא גרגר החיטה, שהוא המרכיב החשוב ביותר בצמח, כי יעודו קיום והמשכת מין החיטים בעולם, והוא נמצא באמצע הצמח, מוקף סביבו בעלים. וכן בשקד, הגרעין שהוא עיקר השקד, שממנו יצמחו עצים נוספים, מיקומו באמצע וסביבו קליפה השומרת עליו.

247 עיקרון זה מתקיים גם בפירות. גוף הפרי נמצא מבחוץ והגרעין מבפנים, כדי להגן על הגרעין מפני מיקים חיצוניים. וכן החלמון של הביצה, ממנו מתפתח האפרוח, נמצא באמצע. גם לב האדם נמצא באמצע הגוף, מפני שהוא החשוב ביותר, וכן האישון נמצא באמצע העין, מפני שרק על ידו ניתן לראות.

248 על פי עקרון זה יש לבחון את הבריאה כולה. כדור הארץ נמצא באמצע (על פי הידע שהיה בזמנם) וסביבו נמצאים הגלגלים והכוכבים האחרים, אם כן כדור הארץ הוא החשוב ביותר. כאשר נענין בכדור הארץ, נראה כי היסודות החשובים, העפר והמים, דוממים, בעלי החיים נטולי בינה, ומכאן שהאדם הוא היצור החשוב ביותר, ובעבורו נברא העולם.

249 ענין זה נאמר בישעיה (מה, יב): "אנוכי עשיתי ארץ, ואדם עליה בראתי". התורה מתארת בבריאת העולם את בריאת כל היצורים, ולאחר שנשלמה בריאתם נאמר (בראשית א, כו): "נעשה אדם". חז"ל המשילו זאת לאדם הבונה ארמון, וכשמשלימו, מכניס לתוכו את הבעלים, כך הקב"ה ברא את כל בעלי החיים המשמשים את האדם, ורק אחר כך ברא אותו. נציין כי רבנו נקט כפי הדעה בגמ' (סנהדרין לח, א) שזאת הסיבה שנברא האדם אחרון, אולם בגמרא מובאת דעה נוספת, שהסיבה שנברא האדם אחרון, כדי להסיר את גאוותו, שאפילו יתוש קדמו (הסברים נוספים עיי"ש).

250 א- חכמת האדם

נאמר בתורה שהאדם הוא המיוחד שבכל הברואים הנמצאים בעולם (בראשית א, כח): "ורדו בדגת הים ובעוף השמים", על כן נתן הקב"ה לאדם את יכולת הבחירה, בניגוד לשאר בעלי החיים שאינם בוחרים בין טוב לרע, וציווה אותו לבחור בטוב ולא ברע, כמו שנאמר (דברים ל, יט): "ראה אנוכי נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב... ובחרת בחיים". בבירור שכלי עיוני מתברר, כי היתרון הגדול של האדם על שאר הברואים הוא החכמה, כמו שנאמר (תהילים צד, י): "המלמד אדם דעת". על ידי החכמה שיש באדם הוא זוכר את העבר, יכול לחזות דברים שיקרו בעתיד, קונה שליטה על בעלי החיים אף על פי שהוא חלש מהם, מסוגל להפיק מזון מן האדמה ולהעביר אותו ממקום למקום, לשאוב מים מתחת האדמה, וכל זאת בניגוד לבעלי החיים, שאינם מסוגלים לעשות דברים אלו.

251 על ידי החכמה האדם משכיל לבנות בתים מפוארים, ללבוש בגדים מכובדים ולהכין מאכלים ערבים. החכמה מביאה את האדם להעמיד משטר יציב, המבוסס בכוח צבא ומערכות שלטון מסובכות. חכמת האדם הובילה אותו לידע על הכוכבים והגלגלים - מיקומם, היקפם ועוד. בפרטים אלה רבנו מציג את חכמתם של בני האדם. בדורות האחרונים התפתחה החכמה האנושית בצעדי ענק, אנו עדים להישגים אדירים במדע ובטכנולוגיה. היום ברור יותר מבעבר, שהאדם הוא היצור החכם בעולם, שאין בריה בעולם שניתן להשוותה אליו.

252 המסקנה המתבקשת מיתרון האדם על שאר הבריות שהוא הבריאה המיוחדת בעולם, ולכן רק הוא, צריך להיות מוזהר ומצווה מאת ה', ורק לו ראוי שכר ועונש, כי הוא יסוד העולם, כמו שנאמר (שמואל א' ב, ח-ט): "כי לה' מצוקי ארץ, וישת עליהם תבל רגלי חסידי ישמור... וכן (משלי י, כה): "וצדיק יסוד עולם".

253 המסקנה ביחס ליתרון האדם איננה נובעת מחמת תחושת עליונות וגאווה, אלא היא מציאות ברורה הצריכה להוביל את האדם לאפיקים חיוביים - קיום תורה ומצוות ועשיית רצון ה'.

המאמר הרביעי - בעבודה והמרי, והצדק וההכרח:

246 אָמַר יְהוָה בְּן שָׂאוֹל, אָמַר הַמְחַבֵּר: אֲנִי פוֹתַח לַמֶּאֱמָר הַזֶּה הַקְּדָמָה שְׂאֵמַר, שְׂאֵף עַל פִּי שְׂרָאִינוּ הַבְּרֹאִים רַבִּים, אִין רְאִוי שְׁנֵהֲיָה נְבוּכִים בְּמִכּוֹן מֵהֶם; רְצוּנִי לֹאמֹר: מִי הוּא. כִּי הִנֵּה שְׂעַר טַבְעִי יִתְבָּאֵר לָנוּ בּוֹ מִי הוּא הַמִּכּוֹן בְּכָל הַבְּרֹאִים. וְכֹאשֶׁר נִחְקַר בְּשְׂעַר הַהוּא נִמְצָא הַמִּכּוֹן הוּא הָאָדָם. וְהוּא, כִּי הַמּוֹנֵה וְהַנְּהִיג, מְשִׁימִים כָּל דָּבָר נִכְבְּד, בְּאִמְצַע הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֵינֶם נִכְבְּדִים כְּמֹהוּ. וְנִתְחַל מֵהַקְּטָן שֶׁבַּדְּבָרִים וְנֵאמַר: כִּי הַגְּרָגִיר מְמוּצָע בְּתוֹךְ כָּל הָעֲלִיו, וְהוּא שֶׁהַגְּרָגִיר יוֹתֵר נִכְבְּד מֵהֶם, כִּי צְמַח הַצְּמָח וְתִכְוֶנְתּוֹ מְמוּנָה. וְכֵן מִה שְׂצוּמְחִים מְמוּנֵי הָאֵילָנוֹת, אִם יִהְיֶה הוּא הַמֶּאֱכָל, יִהְיֶה בְּתוֹךְ הַפְּרִי כְּמוֹ הַשֶּׁקֶד, וְאִם יִהְיֶה בְּגֵרְעִינוּ, 247 יִהְיֶה הַגְּרָעִין מְמוּצָע בְּתוֹךְ הַפְּרִי, וְלֹא יִפְנוּ אֶל הַמֶּאֱכָל וְיִעֲזְבוּהוּ חוּצָה לְשִׁמְרוֹ. וְכֵן חֲלִמוֹן הַבִּיצָה הִיא הַמְמוּצָע בָּהּ, כִּי מְמוּנָה יִהְיֶה הָאֶפְרוּחַ. וְכֵן לֵב הָאָדָם הוּא מְמוּצָע בְּתוֹךְ חֲזֵהוּ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִשְׁפָּן הַנְּפֶשׁ וְהַחֵם הַטַּבְעִי. וְכֵן הַרוּחַ הַרוּאָה בְּאִמְצַע הָעֵינַי, מִפְּנֵי שֶׁהָרְאוּת בּוֹ, 248 וְכֹאשֶׁר רְאִינוּ הַדָּבָר הַזֶּה נוֹהֵג בְּרַב הַדְּבָרִים, וְרֵאִיתִי הָאֶרֶץ בְּאִמְצַע הַשָּׁמַיִם, וְהַגְּלָגְלִים סוֹבְבִים אוֹתָהּ מִכָּל צִדְדֶיהָ; הַתְּקִים אֲצִלָּנוּ, כִּי הַמִּכּוֹן בְּבְרִיאָה הוּא בְּאֶרֶץ. וְאַחַר כֵּן הִסְתַּפְּלֵנוּ בְּכָל חֲלָקֶיהָ, וְרֵאִינוּ הָעֶפֶר וְהַמַּיִם שְׁנֵיהֶם דּוֹמִים, וּמִצְאָנוּ הַבְּהֵמוֹת בְּלִתֵּי מִדְּבָרִים; וְלֹא נִשְׂאָר כִּי אִם הָאָדָם. וְהַתְּבַרֵּר לָנוּ כִּי הוּא הָעֵנֶן הַמִּכּוֹן בְּלִי סִפְקָה, 249 וְדָרְשָׁנוּ הַסְּפָרִים וּמִצְאָנוּ בָּהֶם מֶאֱמָר הַבּוֹרָא (ישעיה מה, יב): אֲנִכִּי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עֲלֶיהָ בְּרֵאתִי. אֲבָל מִתְחַלֵּת הַתּוֹרָה סֵפֶר כָּל הַבְּרֹאִים, וְכֹאשֶׁר הַשְּׁלִימָם אָמַר (בראשית א, כו): עֲתָה נַעֲשֶׂה אָדָם, כְּמִי שְׁבוֹנֵה אֶרְמוֹן וּמִצְיָעוֹ וּמִתְקַנּוֹ, וְאַחַר כֵּן מְבִיא אֵלָיו בְּעֲלִיו. וְכִינֵן שֶׁהַקְּדָמְתֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶתְחִיל עֲתָה וְאֵמַר.

א- 250 הוֹדִיעֵנו אֱלֹהֵינוּ עַל יַד נְבִיאָיו, שֶׁהוּא שֵׁם לְאָדָם יִתְרוֹן עַל כָּל בְּרֹאִיו, כְּאֵמָרוֹ (בראשית א, כו): יִתְרוֹן הָאָדָם וְיִרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּגְזֹמֵר. וְכֹאשֶׁר אָמַר בְּמִזְמוֹר (תהלים ח) ה' אֲדַנִּינוּ מִה אֲדִיר שְׁמוֹ בְּכָל הָאֶרֶץ, מִתְחַלֵּלוֹ וְעַד סוֹפוֹ. וְשֶׁהוּא נִתָּן לוֹ יִכְלַת לְעַבְדוֹ, וְשֵׁם אוֹתָהּ לְפָנָיו וְהַשְּׁלִטוֹ עֲלֶיהָ. וְשֵׁם הַבְּחִירָה בְּרִשְׁוֹתוֹ, וְצִוְהוּ שֶׁיִּבְחַר בְּטוֹב, כְּאֲשֶׁר אָמַר (דברים ל, טו): רָאֵה נִתְתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְגוֹמֵר, וְאָמַר אַחֲרַי כֵּן (שם): וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים וְגוֹמֵר. וְהַעֲמִידוּ לָנוּ עַל הַמֶּאֱמָר הַזֶּה הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים וְקַבְּלֵנוּהוּ. וְאַחַר כֵּן עֵינֵינוּ בְּמִלְאֶכֶת הָעֵינַי; בְּמֵה נִתָּן לָנוּ יִתְרוֹן, וּמִצְאָנוּ יִתְרוֹנוֹ בְּחִקְמָה אֲשֶׁר נִתְּנָה לוֹ וְלִמְדוֹ אוֹתָהּ, כְּאֲשֶׁר אָמַר (תהלים צד, י): הַקְּלֹמֵד אָדָם דַּעַת. וְהוּא בְּה שׁוֹמֵר כָּל דָּבָר שֶׁחֲלָף מֵהַפְּעֻלִים. וְבָה רוּאָה רַב הַנּוֹלָדוֹת אֲשֶׁר תְּבֹאֵנָה. וְבָה הַגִּיעַ לְהַעֲבִיד בְּהֵמוֹת לְעַבְד לוֹ הָאֶרֶץ, וְיִבְיִאוּ לוֹ תְּבוּאָתָהּ. וְבָה הַגִּיעַ לְהוֹצִיא הַמַּיִם מִמַּעַמְקֵי הָאֶרֶץ, עַד שִׁיְהִיו הוֹלְכִים [על] (עז פִּנְיָה. וְעוֹד עֲשֶׂה לוֹ הַגְּלָגְלִים הַשּׁוֹאֲבִים מְמוּנָה מַעַמְקָם. 251 וְבָה הַגִּיעַ לְבָנוֹת הַבָּתִּים הַנִּכְבְּדִים, וְלִלְבַשׁ הַגְּדָדִים הַחֲמוּדוֹת, וְלִתְקַן הַמְּטַעֲמִים הָעֲרִבִים. וְבָה הַגִּיעַ לְהַגִּיל הַחֲמִלִים וְהַמְּחַנּוֹת לְהַנְהִיג הַמְּלָכוֹת וְהַשְּׁלִטוֹן, עַד שֶׁנִּתְקַנּוּ בְּנֵי אָדָם. וְבָה הַגִּיעַ אֶל יְדִיעַת תְּכוֹנַת הַגְּלָגְלִים, וְהַלִּיכַת הַכּוֹכָבִים, וְשַׁעוֹר גְּרַמְיָהִם וּמִרְחֻקֵיהֶם וְשֶׁאֵר עֵינֵיהֶם. וְאִם יִחְשַׁב חוֹשֵׁב, כִּי אֲשֶׁר נִתָּן לוֹ הַיִּתְרוֹן הוּא דָּבָר זוֹלָת הָאָדָם, יִרְאֵנוּ אֵלֶּה הַמַּעֲלוֹת אוֹ קְצָתָם לְזוֹלָתוֹ, וְזֶה מִה שְׂלֵא יִמְצָאָהוּ. 252 וְבִדְיוֹן אִם כֵּן, שִׁיְהִיה הַמְּצוּוֹה הַמְּזַהֵר הַגְּמוּלָה עֲנוּשׁ, כִּי הוּא קְטִיב הָעוֹלָם וּמְכוֹנְתּוֹ, כְּמוֹ שְׂאֵמַר (שמואל א' ב, ח): כִּי לֵה' מְצוּקֵי אֶרֶץ וְיִשֵּׁת עֲלֵיהֶם תְּבַל. וְאָמַר (משלי י, כה): וְצַדִּיק יִסוֹד עוֹלָם. 253 וְכֹאשֶׁר הַתְּבוּנָתִי אֵלֶּה הַשְּׁרָשִׁים וְמֵה שְׁמִסְתַּעֲף מֵהֶם, יְדַעְתִּי כִּי מוֹתֵר הָאָדָם, אֵינֵנו טְעוֹת שְׁנוּפְלָת בְּלָבְנוּ עֲלֵינוּ וְלֹא נְטוֹת ה' אֶל הוֹתִירָנוּ, וְלֹא שֶׁהִבְיָאָתָנוּ גְּאוּה, וְלֹא עֲזוֹת שֶׁנִּשְׁטַעַן אוֹתוֹ לְנַפְשָׁנוּ; כִּי אִם אָמַת בְּרוּחַ יִצְדָק מְבָאֵר, וְלֹא הוֹתִירוֹ הַחֶכֶם אֶל הַדְּבָרִים, כִּי אִם בַּעֲבוּר שְׁשִׁמוֹ מְקוֹם לְמִצְוֹתוֹ וְהִזְהַרְתּוֹ, כְּאֲשֶׁר אָמַר (איוב כח, כח): וַיֵּאמֶר לְאָדָם הֵן יִרְאֵת ה' הִיא חֲקְמָה וְסוֹר מְרַע בִּינָה. וְצָרִיף שֶׁאֲזַכֵּר מִה שֶׁדְּקָדְקֵתִי בְּשְׂעַר הַזֶּה מִמֵּה שֶׁהֲצָרָה אֵלָיו.

בְּמִכּוֹן מֵהֶם - המטרה והתכלית. שְׂעַר טַבְעִי - עולם הטבע. הַמּוֹנֵה וְהַנְּהִיג - דרך העולם והטבע. נִכְבְּד - חשוב. מְמוּצָע - נמצא באמצע. הַרוּחַ - נפש. אוֹתָהּ - את הבריאה. שְׁחֲלָף מֵהַפְּעֻלִים - זוכר את העבר. הַנּוֹלָדוֹת - המאורעות שיהיו בעתיד. הַגִּיעַ - הצליח. תְּכוֹנַת הַגְּלָגְלִים - תנועת מערכת הכוכבים. וְשַׁעוֹר גְּרַמְיָהִם - שיעור גודל הכוכבים. דָּבָר זוֹלָת - דבר נוסף מלבד האדם. הַמְּצוּוֹה וְכִי - שה' יצווהו על מעשים ויתן לו שכר ועונש על מעשיו. קְטִיב - יסוד, בסיס. נְטוֹת - נטיית הלב.